

A Diplomatic Study of Two Letters from the Reign of Shah Safi and a Reinterpretation of the Role of Capuchin Missionaries in Iran–France Relations

Yazdan Farrokhi¹

Research paper

Abstract

Purpose: Addressing a gap in the primary sources on Iran–France relations in the early Safavid period, this study investigates the historical authenticity, content, and significance of diplomatic letters exchanged between Shah Safi of the Safavid Empire and Louis XIII of France.

Method and Research Design: This study employs documentary analysis to examine two previously overlooked epistles. These documents are preserved in a manuscript known as the *Dānishnāma-ye Fārsi* (The Persian Encyclopedia), held in the *Bibliothèque nationale de France*.

Findings and Conclusion: The analysis demonstrates that, despite the manuscript's apparent educational purpose, the letters possess substantial historical validity. They provide clear evidence of the continuity and institutionalization of bilateral relations during Shah Safi's reign, primarily driven by shared economic and commercial security interests rather than by a military alliance against the Ottoman Empire. Notably, Louis XIII's reply is identified as the first documented direct response from a French monarch to a Safavid sovereign within this specific chronology. Furthermore, a meticulous examination of stylistics, titles, and terminology reveals the deep cultural and diplomatic acumen of the French scribe, who was fluent in Persian courtly conventions, and it redefines the pivotal role of Capuchin missionaries—particularly Gabriel de Paris—as essential cultural-diplomatic intermediaries and principal agents facilitating this exchange.

Keywords: Iran–France Relations; Safavid Period; Diplomatic Correspondence; Documentary Analysis; Capuchin Order; *Dānishnāma-ye Fārsi*; Shah Safi; Louis XIII; Cultural Intermediaries.

Citation: Farrokhi, Y. (2025). A Diplomatic Study of Two Letters from the Reign of Shah Safi and a Reinterpretation of the Role of Capuchin Missionaries in Iran–France Relations. *Ganjine-ye Asnad*, 35(3), 5-31 | doi: 10.30484/ganj.2025.3285

1. Associate Professor, Department of The History, Payame Noor University (PNU), Tehran, Iran.

y_farrokhi@pnu.ac.ir

Copyright © 2025, NLAI (National Library & Archives of I. R. Iran). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and adapt the material for any purpose.

Ganjine-Ye Asnad

«139»

Peer-reviewed Journal | National Library & Archives of I. R. Iran, Archival Research Institute

ISSN: 1023-3652 | E-ISSN: 2538-2268

Digital Object Identifier (DOI): 10.30484/ganj.2025.3285

Indexed by Google Scholar, Researchgate, ISC, SID & Iran Journal | <http://ganjineh.nlai.ir>

Vol.: 35, No.: 3, Autumn 2025 | pp: 5 -31 (27) | Received: 21, Jun. 2025 | Accepted: 3, Sep. 2025

Historical research

Introduction

Historical scholarship on Iran–France relations during the Safavid era, particularly under Shah Safi (r. 1629–1642), has been constrained by a scarcity of primary source materials. Initial contacts, often described as “quasi-diplomatic,” date back to the reign of Shah Abbas I, with ambiguity surrounding their initiators. A more structured phase, described as the “religious phase,” commenced around 1627–1664 and was marked by the arrival of French Capuchin missionaries who began to act as de facto diplomatic agents. The mission led by Père Pacifique de Provins in the final years of Shah Abbas I’s life was particularly significant, as it secured privileges for the Order and laid the groundwork for their enduring presence in Isfahan and Baghdad. These missionaries, notably Gabriel de Paris, achieved remarkable linguistic and cultural fluency in Persian and produced texts that went beyond mere religious proselytization to reflect genuine cultural exchange. Against this backdrop, the discovery of two letters within a didactic Persian manuscript compiled by an anonymous Capuchin author presents a unique research opportunity. This study posits that these documents, despite their pedagogical framing, are authentic diplomatic artifacts capable of refining the chronology and clarifying the nature of bilateral relations under Shah Safi, while also highlighting the central agency of the Capuchins.

Materials & Methods

This study adopts a qualitative approach centered on documentary analysis. The primary materials consist of two embedded letters—one from Shah Safi and the other a reply from Louis XIII—contained in the manuscript *Dānishnāma-ye Fārsi* (MS Persan 143, Bibliothèque nationale de France). The methodology involves a multi-layered descriptive-analytical examination of these documents, including:

Textual & Structural Analysis: Deciphering the content, narrative structure, and formal components of each letter (e.g., *iftitāḥ* [opening], *rukn-e eshtiyāq* [expression of longing], and closing formulae).

Contextual & Functional Analysis: Situating the letters within their historical, literary, and functional contexts, moving beyond a purely text-centered reading to understand their role in the diplomatic process.

Comparative Analysis: Systematically comparing linguistic style, the use of titles and honorifics, terminological choices (e.g., the Mongol-derived term *olkā* for “realm”), and tonal differences between the two letters in order to infer diplomatic posture and cultural awareness.

Historical Corroboration: Cross-referencing the internal data of the letters (dates, names, events) with established contemporaneous sources and historiography to establish authenticity and integrate their content into the broader historical framework of Safavid–Franco relations.

Discussion & Results

The analysis yields several key findings that clarify the nature and mechanisms of Iran–France relations in this period. Historical Authenticity & Continuity: The letters, dated Rabi‘ I 1039 AH / March 1630 CE (Shah Safi) and Muharram 1050 AH / May 1640 CE (Louis XIII), are determined to be authentic copies of original diplomatic correspondence. Their ten-year interval and responsive content demonstrate not merely a brief contact but a sustained and institutionalized dialogue continuing the policy initiated by Shah Abbas I.

Economic & Logistical Focus: The core subject matter centers on mutual guarantees for the safety and unhindered movement of merchants and travelers within each other’s territories (*olkā*). This emphasis indicates that relations were primarily driven by reciprocal economic interests and commercial security rather than by anti-Ottoman military alliance strategies pursued with other European powers.

The Unique Letter of Louis XIII: The reply from Louis XIII is of particular importance, representing the first extant direct response from a French king to a Safavid shah from this period and thereby confirming Iran’s place within France’s diplomatic considerations.

Cultural-Diplomatic Expertise: The linguistic texture of the letters—especially Louis XIII’s reply—reveals the French scribe’s deep familiarity with Persian epistolary conventions, Safavid titulature (e.g., Abu’l-Muẓaffar, Mu‘izz al-Dawla, Bahādur Khān), and religious sensitivities, including references to Shi‘i Imams. The strategic use of the deferential closing phrase “amrahu a‘lā” in the French letter, contrasted with the impera-

tive “amr nemudim” in Shah Safi’s letter, skillfully negotiates diplomatic hierarchy and respect.

Central Role of Capuchin Intermediaries: The documents explicitly demonstrate the Capuchins—particularly Gabriel de Paris—as indispensable intermediaries in this exchange. The difference in titles attributed to him—the highly exalted “‘umdat al-akābir al-Masīhiyya” (Pillar of Christian Nobles) in the Persian letter versus the more modest “Faẓīlat-Panāh Pādrī Frī” in the French reply—illustrates his elevated status within the Safavid administrative environment. The Capuchins functioned not merely as couriers but as active shapers of diplomatic content and agents of cultural translation.

Conclusion

This study establishes the two letters contained in the *Dānishnāma-ye Fārsi* as significant historical documents that fill a critical gap in the narrative of early Safavid–Franco relations. They provide concrete evidence of a deliberate, continuous, and formally evolving diplomatic relationship under Shah Safi, strategically centered on secure trade routes and mutual economic benefit. The research reinterprets the Capuchin missionaries—especially figures such as Gabriel de Paris—not as peripheral religious actors but as central cultural-diplomatic agents whose linguistic abilities and intercultural competence were fundamental to the functioning of these relations. The sophisticated understanding of Persian courtly protocol reflected in the French correspondence indicates a level of engagement and diplomatic respect that warrants further scholarly attention. Accordingly, this analysis underscores the need to re-examine Safavid diplomatic history through the lens of such informal yet highly effective intermediary networks and calls for further investigation of comparable textual materials produced by missionary intermediaries in the early modern period.

تحلیل سندشناختی دو مکتوب از دوره شاه‌صفی و بازخوانی نقش مبلغان کاپوسن در روابط ایران و فرانسه

یزدان فرخی^۱

فصلنامه تحقیقات تاریخی
و مطالعات آرشئولوژی

مقاله پژوهشی

چکیده:

بیان مسئله تاریخ روابط ایران و فرانسه در دوره صفوی، به‌ویژه عصر شاه‌صفی، به‌دلیل کمبود منابع اولیه، از زوایای بسیاری ناشناخته مانده‌است. پژوهش حاضر تمرکز بر دو مکتوب مغفول‌مانده از مبادلات شاه‌صفی و لویی سیزدهم - که در نسخه خطی دانش‌نامه فارسی درج شده‌اند، دارد.

هدف: اسناد مذکور چه نقش و جایگاهی در تبیین سازوکار، گاه‌شماری و محتوای روابط دو کشور داشته‌اند و چگونه می‌توانند به بازخوانی نقش مبلغان فرقه کاپوسن به‌عنوان کارگزاران اصلی این تبادلات یاری رسانند؟

روش پژوهش: این مقاله با بهره‌گیری از روش «تحلیل سندشناختی» و با رویکردی توصیفی-تحلیلی، به واکاوی ساختار، محتوا، اصالت و دلالت‌های تاریخی این دو نامه می‌پردازد. در این روش، اسناد نه‌تنها از منظر متن‌محور، بلکه در بافت تاریخی، ادبی، و کارکردی‌شان بررسی می‌شوند.

دستاوردها: یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که این مکتوبات، با وجود هدف ظاهری آموزشی نسخه خطی دانش‌نامه فارسی، از اصالت تاریخی برخوردارند و گواهی روشنی از تداوم و نهادینه‌شدن روابط ایران و فرانسه در دوره شاه‌صفی هستند. نامه لویی سیزدهم به‌عنوان نخستین پاسخ مستقیم یک پادشاه فرانسه به پادشاهی صفوی، از یافته‌های منحصر به‌فرد این پژوهش محسوب می‌شود. هم‌چنین، تحلیل القاب و اصطلاحات به‌کاررفته، هم‌عمق آگاهی فرهنگی کاتب فرانسوی در تألیف نسخه فارسی را آشکار می‌سازد و هم نقش محوری کشیشان کاپوسن را به‌عنوان واسطه‌های فرهنگی-دیپلماتیک در مسیر تحکیم مناسبات دو کشور بازتعریف می‌کند.

واژگان کلیدی: روابط ایران و فرانسه؛ دوره صفوی؛ مکتوبات دیپلماتیک؛ فرقه کاپوسن؛ دانش‌نامه فارسی.

استناد: فرخی، یزدان. (۱۴۰۴). تحلیل سندشناختی دو مکتوب از دوره شاه‌صفی و بازخوانی نقش مبلغان کاپوسن در روابط ایران و فرانسه. گنجینه اسناد، ۳۵(۳): ۳۱-۵. doi: ۱۰.۳۰۴۸۴/ganj.۲۰۲۵.۳۲۸۵

۱. دانشیار گروه تاریخ، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

y_farrokhi@pnu.ac.ir

گنجینه اسناد

۱۳۹

فصلنامه علمی | سازمان اسناد و کتابخانه ملی ج.ا.ایران - پژوهشکده اسناد

شاپا (چاپی): ۱۰۲۳-۲۶۵۲ | شاپا (الکترونیکی): ۲۵۲۸-۲۲۶۸

شناسه برمود رقمی (DOI): ۱۰.۳۰۴۸۴/ganj.۲۰۲۵.۳۲۸۵

نمایه در Google Scholar, Reserachgate, SID, ISC و ایران ژورنال | <http://ganjineh.nlai.ir>

سال ۳۵، دفتر ۳، پاییز ۱۴۰۴ | صص: ۳۱-۵ (۲۷)

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۳/۳۱ | تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۶/۱۲

تحقیقات تاریخی

۱. مقدمه

درباره یافته‌های پژوهشی منتشر شده در زمینه پیوند سیاسی میان ایران و فرانسه در روزگار صفوی، می‌توان گفت که کهن‌ترین زمان برای آغاز این پیوند، روزگار حکمرانی شاه‌عباس اول (حک ۹۹۶ تا ۱۰۳۸ ق) است. گفتنی است که فرانسویان و اسپین کشور اروپایی بودند که با صفویان پیوند برقرار کردند (نوایی، ۱۳۷۲، ص ۲۶۱). البته درباره آغاز این پیوندها ابهام‌هایی در میان است. برای نمونه به صورت قطعی روشن نشده است که ابتکار عمل در این پیوند از سوی ایران بوده است یا فرانسویان به آن دست زده‌اند. دیدگاهی مدعی آن است که این شاه‌عباس بود که خود را نیازمند این پیوند می‌دید و ابتکار عمل را به دست گرفت و به دست آنتونی شرلی، نامه‌ای به هانری چهارم (حک ۱۵۸۹ تا ۱۶۱۰ م/ ۹۹۷ تا ۱۰۱۹ ق) فرستاد؛ ولی به دلیل وجود برخی مصالح و ملاحظات در سیاست فرانسه در آن روزگار، این اقدام شاه ایران مؤثر نیفتاد و نامه او «عودت» داده شد (شوستر والسر، ۱۳۶۴، صص ۹۲-۹۳).^۱

دیدگاهی دیگر نخستین فرستاده فرانسویان را کشیشی به نام پرژوست^۲ می‌داند که نامه‌ای از سوی هانری چهارم آورده و از سوی شاه‌عباس نیز نامه‌ای به پاریس برده است. ولی او هنگامی به دربار فرانسه می‌رسد که هانری کشته شده است و ظاهراً در میان این تحولات مشخص نمی‌شود که سرنوشت آن نامه به کجا رسیده است (مهدوی، ۱۳۵۵، ص ۱۱۸؛ نوایی، ۱۳۶۳، ص ۲۲). اصل سفر پرژوست، تنها مستند به سفرنامه ژان باپتیست تاورنیه (۱۶۰۵ تا ۱۶۸۹ م/ ۱۰۱۴ تا ۱۱۰۰ ق) است و تأییدی برای آن در منابع معاصر به دست نیامده است (حدیدی، ۱۳۷۳، ص ۲۲، پانوش ۳۳). البته تاورنیه در سفرنامه خود دو بار از سرگذشت پرژوست سخن به میان آورده است که یکی از آن‌ها در خلال گفت‌وگویی است که با شاه صفوی داشته است (تاورنیه، ۱۳۶۳، ص ۴۰۱، ص ۴۸۴؛ Tavernier, 1676, p413, p479)؛ از این رو به آسانی نمی‌توان روایت یادشده را نادیده انگاشت.

شخص دیگری این دیدگاه را مطرح کرده است که در زمینه پیوند ایران و فرانسه، در آغاز ابتکار عمل با فرانسه بوده است؛ به این صورت که در دوره لویی سیزدهم (۱۶۱۰ تا ۱۶۴۳ م/ ۱۰۱۹ تا ۱۰۵۳ ق) هیئتی فرانسوی با اهدافی بازرگانی (و به درخواست بازرگانان مارسی) به ایران گسیل می‌شوند؛ ولی به دلایلی از جمله سنگ‌اندازی‌های عثمانی^۳ از رسیدن به ایران بازمی‌مانند؛ بنابراین این نخستین^۴ تلاش برای روابط مستقیم فرانسه و ایران دانسته شده است (Calmard, 2000).

با عنایت به اینکه رفت‌وآمد هیئت‌های یادشده نتیجه روشنی در پیوند میان دو کشور به بار نیاورد، می‌توان با این دیدگاه هم‌سو شد که پیوندهای یادشده، در مرحله «روابط

۱. مرجع و سند این ادعای تاریخی به دست نیامد؛ شاید صرفاً حدس و گمان پژوهشگر (شوستر) بوده باشد.

2. Pere Juste

۳. سرپرست این هیئت شخصی به نام بارون دو گورمن بود. این هیئت در میان راه از سوی عثمانی‌ها با مانع روبه‌رو شدند و به ناچار به فرانسه بازگشتند. درخصوص متن دستورالعملی که پادشاه فرانسه به این هیئت داده بود و جزئیات دیگر بنگرید به: قائم‌مقامی، ۱۳۴۹، صص ۱۸۳-۱۸۹.

۴. پژوهشگری ایرانی نخستین تلاش اروپاییان را مربوط به سال آخر پادشاهی هانری چهارم می‌داند که شاه‌عباس هم در مقابل درخواست نخستین اروپاییان را بدون پاسخ گذاشته است (برازش، ۱۳۹۲، صص ۸۷۵-۸۷۶). البته برای این ادعا به سندی ارجاع نشده است.

شبه‌دیپلماتیک» بوده‌است. پس‌از آن در حدود سال‌های ۱۶۲۷ تا ۱۶۶۶م/ ۱۰۳۶-۱۰۳۷ تا ۱۰۷۴-۱۰۷۵ق دوره تازهای از حضور فرانسویان در ایران و پیوند میان دو کشور آغاز می‌شود که «مرحله مذهبی» نامیده شده‌است^۱ (Touzard, 2016). در آغاز این مرحله، هیئتی به سرپرستی کشیشی از فرقه کاپوسن^۲ به نام پراسیفیک دو پروونس^۳ (۱۵۸۸ تا ۱۶۴۸/ ۹۹۶ تا ۱۰۵۷ق)، به نمایندگی از لویی سیزدهم و در روزگار پایانی زندگی شاه‌عباس اول، به ایران آمد. این هیئت متشکل از کشیشان فرانسوی به‌عنوان «دیپلمات» عمل کردند و حاصل تلاش‌های آن‌ها در این مرحله از نظر دیپلماتیک در حد ارسال مکتوبات میان دو کشور بود (Mokhberi, 2019, P46).

حضور هیئت یادشده از جهت‌های گوناگون اهمیت داشت. از یک دیدگاه این فرقه به نمایندگان رسمی و دائمی پادشاه فرانسه در ایران تبدیل شدند (Lockhart, 1986, P397). از سوی دیگر اقدام ایشان سنگ‌بنای فعالیت مبلغان مذهبی کاپوسن را در ایران گذاشت. پاسیفیک، شخص باتجربه‌ای بود و پیش‌از آن هم در دیگر سرزمین‌های اسلامی از جمله شام، مصر و آسیای صغیر و نیز قبرس ریاست آن فرقه را برعهده داشته بود (میراحمدی، ۱۳۶۹، صص ۱۱۱-۱۱۲). او به‌همراه اعضای هیئت و از سوی گابریل دو پاری،^۴ صومعه کاپوسن‌ها را در اصفهان و بغداد برپا کرد؛ این حضور و مأموریت مذهبی دست‌کم یک سده ادامه پیدا کرد (Richard, 1990).^۵ گابریل دو پاری و دیگر کشیشان، فارسی را به‌خوبی می‌دانستند^۶ و تنها یکی از دستاوردهای ایشان فراهم‌آوردن متن‌هایی بود که در آن‌ها آیین مسیحیت به فارسی روایت می‌شد و از آنچه امروزه از نسخه‌های فارسی آن دوره در کتاب‌خانه ملی پاریس برجای مانده‌است دست‌کم می‌توان گفت که متون یادشده فراتر از صرف تبلیغ مسیحیت، بازتابی از تبادل فرهنگی میان ایران و فرانسه در دوره صفوی است. برای نمونه بنگرید به: (Richard, 1989, PP 28-33).

چنانکه گفته شده‌است هیئت اخیر در روزهای پایانی زندگی شاه‌عباس به ایران آمدند و می‌توان گفت که در دستیابی به مقصود خویش نیز موفق بودند؛ زیرا افزون‌بر گرفتن امتیازاتی از شاه برای حضور و فعالیت کاپوسن‌ها در ایران، مکتوبی هم برای ایجاد دوستی و اتحاد میان دو کشور از شاه‌عباس دریافت داشتند. پاسیفیک رئیس هیئت مزبور مأمور رساندن آن نامه شد و خوشبختانه در کتاب گزارش سفر خود، رونوشتی از آن را برجای گذاشته‌است (Pacifique de Provens, 1631, PP 277-279).

این نامه تاریخ اکتبر ۱۶۲۸ برابر با صفر ۱۰۳۸ق، یعنی چند ماه قبل از مرگ شاه‌عباس (۲۴ جمادی‌الاول ۱۰۳۸ق) را در خود دارد و بر ایجاد مودت و دوستی میان دو کشور تأکید می‌کند. در ضمن نامه از زبان شاه صفوی مشخص می‌شود که هیئت فرانسوی تصویر

۱. نشانی الکترونیکی نسخه برخط مدخل:
<http://www.iranicaonline.org/articles/france-vii-french-travelers-in-persia-1600-1730>

2. Capucin

3. Père Pacifique de Provens

4. Gabriel de Paris

گابریل دوپاری (۱۵۹۵ تا ۱۶۴۱م/ ۱۰۰۳ تا ۱۰۵۵ق) را نباید با گابریل دو شینون "Gabriel de Chinon" اشتباه گرفت. دوپاری مدتی در اصفهان بود و سپس بر اثر اختلاف‌نظر با ارمنی‌های آن شهر به تبریز رفت و در آن‌جا مورد توجه قرار گرفت و به‌عنوان آموزگار فرزندان مقامات حکومتی آن‌جا به خدمت مشغول شد (Richard, ۱۹۹۰) و سرانجام خاطرات خود را مکتوب کرد (ثواقب، ۱۳۸۰، ص ۲۷۳).

۵. نشانی الکترونیکی نسخه برخط مدخل:
<http://www.iranicaonline.org/articles/capuchins-in-persia>

۶. گفته می‌شود که آن‌ها به‌اندازای به فارسی و ترکی مسلط بودند که فرهنگ‌های لغت هم نوشته بودند (Richard, ۱۹۹۰، P۷۷۶).

لویی سیزدهم را برای ملاحظه شاه‌عباس به‌همراه خود آورده بوده‌اند. افزون‌بر این نامه، چند فرمان دیگر هم از پادشاه صفوی دربارهٔ کاپوسن‌ها موجود است؛^۱ ولی در زمینهٔ پاسخ این نامه اطلاعی به‌دست نمی‌آید.

ناگفته پیداست که به‌دلیل کمیابی و نادر بودن اسنادِ روابط ایران و فرانسه در این دورهٔ تاریخی، آنچه برجای مانده‌است ارزش فراوانی دارد. از این‌رو، وجود دو مکتوب از مکاتبات میان ایران و فرانسه از روزگار شاه‌صفی (حک ۱۰۳۸ تا ۱۰۵۲ ق) و لویی سیزدهم در نسخهٔ خطی فارسی‌ای که به‌قلم یکی از کشیشان کاپوسن فراهم آمده‌است و بانام **دانش‌نامهٔ فارسی** در میان مجموعه‌نسخ خطی فارسی کتاب‌خانهٔ ملی پاریس، به‌شمارهٔ ۱۴۳ فهرست‌نویسی شده‌است، سزاوار توجه و پژوهش خواهد بود.^۲

بنابراین در مقالهٔ حاضر ضمن معرفی دو مکتوب یادشده به این پرسش پاسخ داده خواهد شد که این مکتوبات از نظر تاریخی چه اهمیت و ارزشی برای روابط ایران و فرانسه در دورهٔ صفوی دارند؟ و چنین می‌نماید که این دو نامه به‌دلیل به‌کاررفتن مندرجات تاریخی در متن با گزاره‌های تاریخی هم‌سوایی و همخوانی دارند و دارای مشخصات اصلی نامه‌های تاریخی آن روزگار هستند؛ بنابراین می‌توانند در پیوندهای میان ایران و فرانسه در روزگار شاه‌صفی دارای ارزش تاریخی قابل‌توجهی باشند.

۲. پیشینهٔ پژوهش

در میان پژوهش‌هایی که به رسالهٔ یادشده پرداخته‌اند، نخست باید از فرانسیس ریشارد سخن گفت که چه در معرفی این نسخه در فهرست نسخه‌های فارسی کتاب‌خانهٔ ملی پاریس (Richard, 1989, PP 163-164) و چه در جای دیگر (ریشارد، ۱۳۸۳، ص ۲۹۳) نشان داده‌است که نظرش به ارزش تاریخی دو مکتوب یادشده دوخته نشده‌است. هم‌چنین باید به پژوهشی دیگر اشاره کرد که به معرفی نسخهٔ خطی و بازخوانی فهرست و بخش‌های کوتاهی از آن پرداخته‌است؛ ولی ضمن اشاره به وجود دو نامهٔ مذکور، دربارهٔ اهمیت آن‌ها اظهارنظری نکرده‌است (افکاری، ۱۳۸۴، صص ۵-۶)؛ بنابراین پژوهش حاضر می‌تواند در زمینهٔ شناخت ارزش تاریخی دو مکتوب یادشده در روابط ایران و فرانسه، راهگشا باشد.

۳. دانش‌نامهٔ فارسی

همان‌گونه که گفته شد، دو مکتوب موردبررسی در رساله‌ای درج شده‌اند که هدف از نگارش آن آموزش اشخاص با رویکردی به آیین مسیحیت بوده‌است. نسخهٔ خطی رسالهٔ مذکور، در برگ‌های نخستین و پایانی افتادگی دارد و این موضوع موجب شده‌است تا نام

۱. گفته شده‌است که گزارش سفر پاسیفیک دوپرون، تنها دو سند از فرمان‌های داخلی شاه‌عباس را دربر دارد و در آن به نامهٔ یادشدهٔ شاه‌عباس به پادشاه فرانسه اشاره‌ای نشده‌است (ریشارد، ۱۳۸۳، ص ۲۹۳).
 ۲. میکروفیلمی از این نسخه به‌شمارهٔ ۸۹۳ در کتاب‌خانهٔ مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران نگهداری می‌شود.

رساله، نویسنده آن، و نیز تاریخ اتمام نگارش یا استنساخ آن، پوشیده بماند. افزون‌براین نویسنده در متن نیز به نام اثر و مشخصات آن اشاره‌ای نکرده‌است. این وضعیت موجب شده‌است تا فهرست‌نویس کتابخانه ملی پاریس با توجه به محتوای اثر، نام «دانش‌نامه فارسی» بر آن بگذارد و درباره نویسنده آن به همین اندازه بسنده کند که نویسنده رساله کشیشی کاپوسن بوده‌است (Richard, 1989, PP 163-164).

تاکنون نسخه دیگری از این رساله به‌دست نیامده‌است و تنها نشانه از وجود دیگر نسخه احتمالی در پیوند با این رساله را فهرست‌نویس کتابخانه ملی پاریس مطرح کرده‌است که برپایه آن شاید نسخه خطی موجود در کتابخانه شهرداری شهر اورلئان فرانسه، نوشته گابریل دوپاری، با **دانش‌نامه فارسی** همانندی داشته باشد و چنین گمان برده می‌شود که نویسنده هر دو رساله یکی بوده باشد (Richard, 1989, P163). در زمینه شواهد و قرینه‌های تاریخی که بتوان حدود سال‌های نگارش **دانش‌نامه فارسی** را فراهم کرد، تنها به دو مکتوب موجود در این رساله^۱ می‌توان اشاره کرد که از میان این دو، تاریخ متأخرتر ۳۰ محرم الحرام ۱۰۵۰/ق ۲۲/م ۱۶۴۰م است و از این رو باید گفت که این رساله در روزگار حکمرانی صفویه و در سال‌های پس از تاریخ یادشده نگاشته شده‌است.

این کتاب از آن رو توسط فهرست‌نویس کتابخانه ملی پاریس، «دانش‌نامه» خوانده شده‌است که دربرگیرنده دانسته‌های گوناگونی از شاخه‌های دانش آن روزگار از نجوم، کشاورزی، باغداری، جانورشناسی، انواع صنعت و پیشه، الهیات و مانند آن است. نویسنده تلاش کرده‌است تا دانش خود را با حکایت‌هایی از کتاب مقدس و نتیجه‌گیری‌های اخلاقی و مذهبی برای مخاطبانش - که به‌گمان پیروان مسیحیت بوده‌اند - مقبول‌تر کند.

نویسنده ضمن بیان اصول کسب‌وکار و دادوستد و درآمد بخش به‌نام «صفت تاجران دریا» دو مکتوب را آورده‌است و شایان توجه است که از نظر شکلی و ظاهری و حتی از نظر خط، و آراستگی، میان این دو مکتوب با دیگر بخش‌های متن تفاوتی دیده نمی‌شود. نویسنده پیش از آن بیان می‌دارد که لازمه بازرگانی و توسعه آن ایجاد مودت و دوستی و اهتمام پادشاهان و فرمانروایان کشورها است. از این رو دو مکتوب یادشده را برای جانداختن مطلب فراهم آورده و چنین نوشته‌است:

«آبادانی شهرها از مترددین تجار است. لهذا از جانب پادشاهی به پادشاهی، نامه نوشته می‌شود و قاصد یا ایلچی می‌برد و آن نامه را بدین دستور می‌نویسند» (دانش‌نامه، برگ ۱۳۷ الف)؛ بنابراین در ظاهر امر این گمان برمی‌آید که دو نامه یادشده، نمونه‌ای برای آموزش و تداعی مکاتبات در این زمینه باشد و الزاماً محتوای آن‌ها از نظر دقت و درستی تاریخی قابل‌اعتنا نباشد؛^۲ ولی از آن‌جاکه نام شخصیت‌های تاریخی، تاریخ صدور مکتوب و دیگر

۱. متأسفانه، مکتوبات دیگری جز این دو مورد در دانش‌نامه فارسی نیامده‌است.
۲. در متون کهن آموزشی به‌ویژه آنچه برای دبیران و منتشیان فراهم می‌آمده، سواد و رونوشتی از نامه‌هایی بوده که صرفاً برای آموزش و به‌عنوان «کاربرگ» درج می‌شده‌است و نام شخصیت‌ها و تاریخ‌های اصل مکتوب و هرگونه مصادیق تاریخی آن حذف می‌شده‌است. برای نمونه بنگرید به: (Paul, ۱۹۹۸, P۴۵۵).

مصادیق تاریخی در این مکتوبات نگه داشته شده است، به سادگی نمی توان آن‌ها را از حیث تاریخی بی ارزش دانست.

حال، نخست متن مکتوب شاه‌صفی بازخوانی و بررسی می‌شود و سپس به مکتوب پادشاه فرانسه و جواب نامه نخست پرداخته می‌شود.

۴. متن «مکتوب شاه‌صفی»^۱

«...[۱۳۷ب]... اعلیٰ حضرت، پادشاه کیوان رفعت مشتری فطرت مریخ‌صولت آفتاب‌کلاه ناهید عشرت عطارد رتبت قمر صورت ستاره سپاه گردون بارگاه رفعت و معالی جاه دارادستگاه اسکندر شآن برتر مکان، السلطان ابن السلطان و الخاقان ابن الخاقان ابن الخاقان، خلیفه امن و امان، ابوالمظفر، ابوالمنصور، ابوالفتح، یعنی برادر به جان برابر، لوداو یکس^۲ را جهان جهان عرض اخلاص و محبت و یگانگی و اتحاد ابلاغ و ارسال داشته، همواره خواهان حضور فیاض النور آن عالی‌جاه بوده و می‌باشیم. نیل ملاقات گرامی که ماورای آرزوهاست، مُقَدَّر و مُحَصَّل باد؛ به حق الله الحق.

بعد ما^۳، بر ضمیر مُنیر مَهر تنویر آن خورشید کلاه، پوشیده و مخفی نماند که در این ولایت، اعتمادی^۴ پاسیفیکس از جانب آن سلاطین پناه، به درگاه عرش اشتباه ما نزول نموده، نامه‌ای آورد. مضمون نامه آنکه آن اُخوت پناه را اراده چنان است که مردم ما به آن حدود و جماعت شما به این طرف آمدو شد نمایند؛ هم‌چنان که آزاری و آسیبی از جانبین به ایشان عاید نگردد و رفاهیت خلق الله حاصل گردد.

بنابراین ما نیز [۱۳۸الف] امر نمودیم و حکم عالی‌شان کردیم که راهداران و مستحفظان شوارع و حکام بنادر و الکاء قلمرو این جانب با مردم آن ملاذ به‌ملایمت و همواری سلوک نمایند و به فراغ بال و اطمینان قلب، تردد نموده شود و در این وقت از جانب ما عمده اکابر^۵ المسیحیه پادری جبرئیل^۶ را به عنایات بی‌غایات شاهانه سرافراز و مفتخر گردانیدیم و دو کلمه با تحفه و هدایای چند، به وی دادیم و به پایه سریر اعلیٰ مُرسَل داشتیم. می‌باید که آن ستاره سپاه خورشید کلاه، سخن اعتمادی پادری مذکور را صحیح دانسته، آنچه مشارالیه معروض دارد قبول نمایند و پیوسته رسول و رسایل می‌فرستاده باشند و هرگونه کاری و خدمتی که بوده باشد اشاره نمایند تا به تقدیم رسانیده شود و این چند کلمه در تاریخ غره شهر رجب المرجب از پایتخت مرقوم گشت فی سنه ۱۰۳۹^۷ (دانش نامه فارسی، برگ ۱۳۷ ب، ۱۳۸ الف).

۵. معرفی و بررسی

شایان ذکر است که متن هر دو مکتوب از شکل اصلی آن خارج شده است و از روی

۱. پیش از عبارت‌های پیش‌رو، نویسنده به حذف برخی از عناصر متن اشاره کرده و خواننده را به این نکته معطوف کرده است که معمولاً این نامه‌ها با عبارت «هو الله سبحانه» و یا «الملک لله» آغاز می‌شود (دانش‌نامه فارسی، برگ ۱۳۷ الف).

۲. باتوجه به قرائن تاریخی موجود در نامه از جمله اشاره به تاریخ ۱۰۳۹ ق و مقارنت آن با دوره حکمرانی شاه‌صفی صفوی (۱۰۳۹ تا ۱۰۵۲ ق/۱۶۲۹-۱۶۴۴ م)، باید گفت این نام به لودویک سیزدهم (Ludovicus/Louis XIII) پادشاه فرانسه (حک ۱۶۱۰ تا ۱۶۴۳/۱۰۱۸ تا ۱۰۵۲ ق) اشاره دارد.

۳. بعد ما؛ پس‌از آن.

۴. عبارت «در این ولا» در این جا به معنی «در این هنگام» آمده است.

۵. لقب «اعتمادی» از واژگان رایج دوره صفویه بوده است. از جمله در اسناد پادریان کرملی بازمانده از عصر شاه عباس صفوی به این واژه اشاره شده است: «و می‌خواستیم که از مردم اعتمادی خود کسی را همراه پادری کرده بفرستیم» (۱۳۱۳، ص ۵۳).

۶. همان گابریل دو پاری (Gabriel de Paris) است که پیش‌تر درباره او سخن گفته شد.

۷. شیوه درج این تاریخ به این صورت است که هزارگان با سه صفر عمودی در سمت راستش نشان داده شده است و این رویه دقیقی در نگارش اسناد اداری است که در آن در خوانش تاریخ میزان اشتباه اندک می‌شود. در این متن، عدد هزارگان یعنی ۱ با سه صفر عمودی در سمت راست درج شده، صدگان درج نشده، دهگان یعنی ۳ با یک صفر درج شده و یکان یعنی ۹ بدون صفر درج شده است: ۱۰۳۹:

۱ ۳ ۹

رونوشتی که اکنون از آن در اختیار است نمی‌توان درباره شکل ظاهری آن که حاوی نکات تاریخی ارزشمندی از نیت و اهداف «کاتب» نامه و جایگاه «مکتوب‌الیه» یا گیرنده نامه و مسائلی مانند آن بوده‌است آگاهی‌هایی به‌دست آورد و از این‌رو فقط درباره مضمون مطالب می‌توان سخن گفت.

بر پایه فحوای متن مکتوب، می‌توان گفت که در پی پاسخ‌دادن به مکتوبی نوشته شده‌است که پیش‌از این از سوی لویی سیزدهم (لودویکس) به شاه صفی صفوی نوشته شده بوده‌است و شاه فرانسه آن را به‌دست پراسیفیک دوپروانس (پاسیفیکس)، به ایران ارسال کرده بوده‌است. پیش‌از آغاز متن اصلی تأکید می‌شود که نامه با یاد خداوند متعال آغاز می‌شود و مشخصاً نوشته شده‌است که در آغاز معمولاً نویسندگان «هو الله سبحانه» و یا «الملک لله»^۱ می‌نویسند.

متن مکتوب دربرگیرنده مقدمه‌ای است که مطابق با اصول نگارش مکتوبات باید به آن عنوان «افتتاح» داد (Mojtabā I, 2002, P292) و در مکتوب شاه صفی چنانکه ملاحظه می‌شود دست‌کم ۲۰ عبارت وصفی در مدح پادشاه فرانسه به‌کار رفته و تنها به نام رسمی او اشاره شده‌است. این بخش مقدماتی با بیان اخلاص و محبت و یگانگی با پادشاه فرانسه و سرانجام بیان آرزوی دیدار کاتب و مکتوب‌الیه که در قاعده مکتوب‌نویسی «رکن اشتیاق» نامیده شده‌است (شیخ‌الحکامی، ۱۳۹۹، صص ۵۶-۵۸)، به پایان می‌رسد.

در بخش دوم، متن اصلی مکتوب به حضور پراسیفیک دوپروانس (پاسیفیکس)، از سوی پادشاه فرانسه و نامه‌ای که به‌همراه او برای پادشاه ایران ارسال شده‌است، اشاره می‌شود. پیش‌تر براساس پژوهش‌ها گفته شده بود که پاسیفیکس نخست در اواخر روزگار شاه عباس اول به ایران آمد و با خود نامه‌ای به دربار فرانسه برد. اینک بر پایه مکتوب شاه صفی این آگاهی به‌دست می‌آید که پادشاه فرانسه، پس از به‌تخت‌نشستن شاه صفی باب مکاتبه را با او گشوده‌است. این مطلب می‌تواند آگاهی تازه‌ای در این روابط بیفزاید. به‌هر روی در بخش متن اصلی، خواسته پادشاه فرانسه یعنی ایجاد تسهیلات ویژه برای عبور و مرور فرانسویان در خاک ایران، به‌میان آمده‌است و در ادامه شاه صفی نیز از صدور حکم خویش برای حاکمان ولایات و مناطق برای تحقق خواسته پادشاه فرانسه سخن گفته‌است.

انتخاب و گسیل کردن «جبرئیل دوپاری» به‌عنوان نماینده پادشاه ایران اهمیت ویژه‌ای داشته‌است. او که پیش‌تر در زمان شاه عباس به ایران آمده بود، در این هنگام از بزرگان کشیشان کاپوسن در ایران محسوب می‌شد و از لقب «عمده الاکابر المسیحیه» هم می‌توان چنین استنباط کرد که در میان مسیحیان جایگاه برجسته‌ای داشته‌است؛ ولی اینکه تصریح شده‌است که «سخن اعتمادی پادری مذکور را صحیح دانسته، آنچه مشارالیه معروض دارد،

۱. در سفرنامه شاردن در متن منقول سفارش‌نامه شاه‌عباس برای شاردن، به عبارت نخست اشاره شده‌است (شاردن، ۱۳۷۲، ج ۱، ص ۳۶۲)؛ ولی ظاهراً در مواردی هم هر دو عبارت باهم به‌کار می‌رفته‌است. برای نمونه در فرمان شاه‌سلطان حسین در سال ۱۱۱۲ ق چنین موردی دیده می‌شود (نویس، ۱۳۶۳، ص ۹۲). به‌هر روی افزون‌بر این موارد عبارت «نصر من الله و فتح قریب و بشر المؤمنین» و «هو» به‌تنهایی در مکتوبات به‌ویژه اهل تصوف نیز دیده شده‌است (Rajabzadeh, ۱۹۹۳, <https://www.irancaonline.org/>, articles/correspondence-iii).

قبول نمایند»، به سفارت او به دربار فرانسه جایگاه ویژه‌ای داده‌است؛ زیرا شاه‌صفی افزون‌بر متن ارسالی همراه با او سخنان او نزد پادشاه فرانسه را هم پیشاپیش مورد تأیید خویش دانسته و به او جایگاه معتمد داده‌است.

در پایان نیز مطابق آنچه در مکتوبات مرسوم بوده‌است، شاه خواسته خود را مبنی بر تداوم پیوند و برقراری مکاتبات میان دو کشور بیان کرده‌است. تاریخ نامه نیز بنابر قاعده نوشتاری نامه‌ها در پایان به تاریخ ۳۰ رجب ۱۰۳۹ ق درج شده‌است که با ۱۵ مارچ ۱۶۳۰ م برابری دارد. هم‌چنین تصریح شده‌است که نامه در اصفهان - که در آن روزگار «پایتخت» صفویه بوده‌است - نوشته شده‌است. با تکیه بر این تاریخ می‌توان گفت که شاه‌صفی در ادامه سیاست شاه‌عباس اول مبنی بر سیاست دوستی با فرانسه، از استعداد کشیشان کاپوسن بهره برده و باب مراوده را گشوده نگه داشته‌است.

در مجموع این نامه از حیث دیپلماسی آن روزگار، و در ابعاد سیاسی-نظامی برای نمونه از تلاش برای اتحاد بر ضد دشمن مشترک اروپاییان و ایران، یعنی عثمانی‌ها- مطلبی ندارد. در عوض زمینه را برای روابط دیپلماسی بازرگانی و فرهنگی گشوده‌است که در مطلب بعدی و در بخش مربوط به نامه پادشاه فرانسه در جواب نامه شاه‌صفی از آن سخن گفته خواهد شد.

۶. متن نامه لودویک سیزدهم (جواب به نامه شاه‌صفی)

«به خدمت بندگان عالی حضرت حکومت و اجلال دستگاه، عالی جاه عرش بارگاه عدالت پناه، محبت و مودت انتباه، خاقان [۱۳۸ب] خاقان‌نشان، قیصر بندگان بی‌شمار لشکر، ستاره چشم کیوان رفعت گردون منزلت آسمان تخت اسکندر بخت خورشید رخت؛ کمالاً للسعادة و الجلاله و الحشمة و الشوكة و الرفعه و الابهت و العز و الاقبال و الاجلال السلطان ابن السلطان ابن السلطان و الخاقان ابن الخاقان ابن الخاقان، خلیفه امن و امان، لشکر کش ایران به توران، ابوالمظفر معزالدوله شاه‌صفی صفوی بهادر خان، خلدالله تعالی مملکه ابد، امید که سال‌های بسیار و قرن‌های بی‌شمار، سایه معدلت آن عالی‌مقدار بر سر اُمّتان احمد مختار و شیعیان حیدر کرار، پاینده و تابنده و مستدام بدارد؛ به حق خدای بی‌چون^۱ و بی‌چگون^۲. ثانیاً معروض خادمان درگاه و مقربان بارگاه آن عالی‌جاه می‌گرداند که در این ولا، فضیلت پناه پادری فری جبرئیل^۳ به این جانب ورود و نزول نمود و پیش‌کشی و تحفه که ارسال داشته بودند، گذرانید و نامه قدسی‌نشان آن عالی‌جاه را گزارش داد. مضمون مکتوب محبت‌اسلوب آنکه آن اخوت پناه، شفقت بی‌نهایت و عاطفت بی‌آخر نسبت به مردم این جانب نموده‌اند و حکم عدالت شفقت [۱۳۹الف] کرده‌اند و امر نموده‌اند که

۱. بی‌چون: (بخ) نامی از نام‌های حق سبحانه و تعالی (آندراج)؛ خدای تعالی (فرهنگ فارسی معین)؛ آنکه از وی تفسیر نتوان کرد و نعتش نتوان نمود (ناظم‌الاطباء)
 ۲. این صفت را می‌توان به صورت «بیچگون» نیز قرأت کرد.
 ۳. همان می‌رود «فری» همان لقب «Frère» فرانسوی یا «Frate» ایتالیایی باشد که به معنای «برادر» است و ظاهراً در آن روزگار در کنار «پادری» برای این راهب فرقه فرانسویس‌کن و کاپوچین به کار می‌رفته‌است.

مترددین و حاملان اسفار بر و بحر به فراغ بال آمدوشد نمایند، حقا و به عزت الله تعالی که از این حکم عدالت‌نشان به‌غایت‌الغایت^۱ مسرور و فرح‌ناک و شادان گردیدیم و ما نیز در الکاء خود این امر را مرعی داشتیم. می‌باید که آن عالی‌شان، پیوسته مکاتبات و مراسلات به این جانب مُرسَل و مُبلَّغ دارد و هرگونه کاری و خدمتی که بوده باشد، رجوع نمایند تا در این جانب به تقدیم رسانیده شود؛ امره اعلی» (دانش‌نامه فارسی، برگ ۱۳۸ ب، ۱۳۹ الف)

۷. معرفی و بررسی

برخلاف مکتوب شاه‌صفی، تاریخ‌نامه لویی در آغاز مکتوب با این عبارت آورده شده است: «این دو کلمه در تاریخ سلخ شهر محرم الحرام سنه ۱۶۴۰ [میلادی] مرقوم گشت» (دانش‌نامه فارسی، برگ ۱۳۸ الف). در واقع این تاریخ ۲۲ می ۱۶۴۰ برابر با ۳۰ محرم ۱۰۵۰ قمری است، یعنی ۱۰ سال و ۶ ماه و ۲۹ روز پس از نگارش مکتوب شاه‌صفی و تقریباً در سال‌های پایانی حکمرانی او نوشته شده است. البته این به آن معنی نیست که در اصل مکتوب نیز، تاریخ در ابتدای نامه نوشته می‌شده است. به‌هرروی مقدمه مکتوب کمابیش همان شیوه ترکیب‌های وصفی مکتوب شاه‌صفی را دنبال کرده است و دربرگیرنده ۲۰ عبارت وصفی برای شاه‌صفی است که یک عبارت مُطوَّل آن شامل ۹ صفت است که کمال آن را در شاه صفوی برشمرده است.

برخلاف مقدمه نامه شاه‌صفی که پادشاه فرانسه را بدون لقب و تنها بانام مشهور او مخاطب قرار داده است، در این‌جا نامه پادشاه فرانسه سه لقب «ابوالمظفر»، «معزالدوله» و «بهادرخان» را نیز بر نام شاه‌صفی افزوده است. دو لقب نخست برای دیگر شاهان صفوی هم معمول بوده است؛ چنانکه در نامه «کلمنت ریم پایا هشتم» (۱۵۳۶ تا ۱۶۰۵ م) پاپ کلیسای رم (۱۵۹۲ تا ۱۶۰۵ م) هم در سال ۱۰۱۸ ق برای شاه‌عباس اول به‌کار رفته است (اسناد پادریان کرملی، ۱۳۸۳، ص ۲۹) و «بهادرخان» نیز لقب ترکی مغولی است که دست‌کم از روزگار ابوسعید ایل‌خانی برای فرمانروایان ایران‌زمین به‌کار رفته است (کوپرلی، ۱۳۷۷، ص ۶۸۵). عبارت «السلطان ابن السلطان و الخاقان ابن الخاقان ابن الخاقان»، نیز در متون دوره شاه‌صفی (اسکندریبگ ترکمان، ۱۳۸۲، ج ۳، ص ۱۰۹۴)، به‌کار می‌رفته است و البته برای دیگر شاهان صفوی از جمله شاه‌محمد خدابنده (منشی قمی، ۱۳۸۳، ج ۱، ص ۲۱۹) نیز مصطلح بوده است.

افزون‌برآن عبارت «الشکرکش ایران به توران» نیز اگرچه در متون دوره صفوی عیناً یافت نشد، ولی کاربرد آن می‌تواند به این معنی باشد که پادشاه فرانسه، در عوض معطوف کردن پادشاه صفوی به مرزهای غربی با عثمانی به وظیفه تاریخی شاهان ایران

۱. این عبارت، گذشته از جنبه ادبی آن در متن نامه اصطلاحی فلسفی در دستگاه فکری حکیمان ایرانی روزگار صفوی نیز هست. چنانکه گفته شده است: «غایت‌غایات تمام موجودات عبارت از خیر اقصی است» (سجادی، ۱۳۷۹، فرهنگ اصطلاحات فلسفی ملاصدرا، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ص ۲۷۱).

باستان و تاریخ اسطوره‌ای ایران اشاره کرده‌است. سرانجام باید گفت عبارت پایانی دعایی نامه لویی سیزدهم مبنی بر دعای خیر برای تداوم پادشاهی شاه‌صفی به فرمانروایی او بر «امت» اسلام و به‌طور ویژه بر شیعیان دلالت دارد. اشاره به شیعیان از نظر واژه‌شناسی دارای اهمیت بوده‌است و ذکر لقب «حیدر کرار» پیشوای شیعیان نشان‌دهنده شناخت عمیق و دقیق کاتب از جامعه و فرهنگ ایرانی و پافشاری و تلاش طرف فرانسوی بر عناصر خوشامد و مورداحترام پادشاهان صفوی است.^۱ مقدمه لویی سیزدهم فاقد «رکن اشتیاق» است؛ ولی در مکتوب شاه‌صفی رکن اشتیاق وجود دارد.

پس از مقدمه، در متن اصلی مکتوب لویی سیزدهم به حضور یافتن جبرئیل اشاره می‌شود که در مقایسه با مکتوب شاه‌صفی، لقب «فری» بر نام او افزوده شده‌است و به‌جای «عمده الاکابر المسیحیه» لقب «فضیلت‌پناه» برای او به‌کار رفته‌است که به‌نظر می‌رسد در مقایسه باهم، لقب اخیر دایره برتری و ریاست او را بر مسیحیان ایران تنگ‌تر و محدودتر کرده‌است. مکتوب سپس از اقدامات شاه صفوی در زمینه صدور فرمان‌هایی برای فرانسویان مسافر به خاک ایران ابراز خوشحالی کرده‌است و از اقدام مقابله‌به‌مثل برای تسهیل سفر ایرانیان به خاک فرانسه سخن به‌میان آورده‌است. در این‌جا عبارت «الکاء خود» که پادشاه فرانسه به‌کار برده‌است حائز اهمیت تاریخی است.

ترکیب الکاء خود اشاره به «کشور و مملکت فرانسه» است. واژه اولکه، اولکا و یا لکا، واژه‌ای مغولی به‌معنای «دامنه کوه» و «منطقه پای کوه» است که در متون فارسی پس از حمله مغول به‌معنای قلمرو، سرزمین و ناحیه اداری به‌کار رفته‌است (Doerfer, 1963, Band I, PP 145-147). این واژه در ادبیات نوشتاری و جغرافیای سیاسی برای دیگر فرانسویان این روزگار هم مصطلح و جاافتاده بوده‌است؛ چنانکه رافائل دومان فرانسوی (۱۶۱۳ تا ۱۶۹۶م/ ۱۰۲۱ تا ۱۱۰۷ق)، هم‌وطن نویسنده دانش‌نامه فارسی، در گزارشی از ایران بانام «وضع ایران در سال ۱۶۶۰م [۱۰۷۰ق]» برای ایران از واژه «الکه» استفاده می‌کند و می‌نویسد: «پادشاهی ایران که در حال حاضر اولکه عجمی خوانده می‌شود، از سمت شمال با دریای کاسپین... هم‌مرز است» (du Mans, 1890, P1).

در پایان، کاتب از عبارت «امر اعلی» استفاده می‌کند که از نظر نامه‌نگاری‌های رسمی دوره صفوی معنایی ویژه دارد. این عبارت در اسناد پادریان کرملی در پایان مکتوبات از سوی مقامات مذهبی خطاب به پادشاهان صفوی مکرر به‌کار رفته‌است (صص ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۴۶، ۱۹۰، ۲۱۶). شیوه کاربرد این عبارت نشانه نوعی رابطه پایین‌به‌بالا است؛ یعنی حالتی را بیان می‌دارد که کاتب فروتر از مکتوب‌الیه است. این نکته از نامه سرآنتونی شرلی (۱۵۶۵ تا ۱۶۳۵م/ ۹۷۲ تا ۱۰۴۴ق) به شاه‌عباس اول نیز قابل مشاهده است. به‌گونه‌ای که

۱. البته با عنایت به اینکه فرانسویان در این روزگار شناخت جامعی از فرهنگ و جامعه ایران پیدا کرده بودند و ایرانیان در نوشتار اندیشمندان فرانسوی روزبه‌روز مضمون برجسته‌تری می‌شدند اشاره یاد شده جای شگفتی بسیاری ندارد. منتسکیو اندیشمند فرانسوی (۱۶۸۹ تا ۱۷۵۵م)، در کتاب *نامه‌های ایرانی*، با اینکه حتی یکبار هم به ایران سفر نکرده بود از جزئیات بسیار دقیق زندگی ایرانیان سخن به‌میان می‌آورد؛ چنانکه بارها به ایران سفر کرده‌است (حدیدی، ۱۳۷۳، صص ۱۱۲-۱۴۲). در این‌میان اشاره او به بُزندی ذوالفقار علی (ع) در تشبیهی که یکی از شخصیت‌های اصلی کتابش، خطاب به متولی آستان حضرت معصومه (س) در قم (حدیدی، ۱۳۷۳، صص ۱۱۹) به‌زبان آورده‌است، نمونه جالب‌توجهی است.

او عریضه و گزارش خود را با این عبارت به پایان می‌رساند: «... و فقیر را نیز آنچه سعی می‌پاید به‌جای خواهم آورد؛ امره اعلی» (شرلی، ۱۳۸۷، ص ۱۷۰)؛ بنابراین می‌توان گفت که در مکتوب پادشاه فرانسه نسبت به مکتوب پادشاه ایران، فروتنی بیشتری به چشم می‌خورد؛ چنانکه ملاحظه می‌شود که در این مکتوب برخلاف مکتوب شاه‌صفی، محل صدور نامه قید نشده‌است.

بیش از هر چیزی مکتوبات حاضر نشان‌دهنده آغاز دوره‌ای از تاریخ ایران و فرانسه است که پادشاهان وقت هر دو کشور زمینه آمدوشد کشیشان مسیحی را در قالب دیپلمات و مبلغ مذهبی و بازرگان فراهم کرده‌اند. همان‌گونه که اشاره شد، کشیشان کاپوسن فراتر از جایگاه دیپلماتیک نخستین به‌عنوان فعال مذهبی و فرهنگی در ایران به فعالیت پرداختند و دستاوردهای مکتوب ایشان تاندازه‌ای بر غنای محتوای تاریخی ایران و آشنایی ایرانیان با فرهنگ و جامعه فرانسه افزود.

گذشته از کشیشان باید از شخصیت‌های غیرمذهبی هم یاد کرد که از این فرصت تاریخی بهره بردند که مهم‌ترین ایشان ژان شاردن (۱۶۴۳ تا ۱۷۱۳م/ ۱۰۵۲ تا ۱۱۲۴ق)، جواهرفروش بازرگان‌پیشه‌ای بود که بیش از دیگر مسافران اروپایی این روزگار در زندگانی ایرانیان تحقیق کرد و مجموعه‌ای مبسوط از گزارش‌های تاریخی فراهم کرد. مجموعه گزارش سفر او در وهله نخست باب آشنایی اهل فرانسه با ایران را باز کرد و در ادامه زمینه مهمی برای ایران‌شناسی و صفویه‌شناسی فراهم کرد.^۱

درواقع از آنچه در مکتوب شاه‌صفی از ایجاد تسهیلات برای مسافران فرانسوی ادعا شده‌است، نمونه‌های تاریخی عملی شده‌ای هم وجود دارد؛ چنانکه در روزگار شاه‌عباس دوم و شاه‌سلیمان که افزون‌بر شاردن، تاورنیه هم به ایران آمد با تمام وجود از احساس «کمال امنیت سفر» پس از ورود به «خاک ایران» سخن به‌میان آورد (تاورنیه، ۱۳۶۳، ص ۱۹۲، ص ۲۵۹).

ویژگی	مکتوب شاه‌صفی	مکتوب لویی سیزدهم	ملاحظات
تاریخ نگارش	۱ رجب ۱۰۳۹ق (۱۴ فوریه ۱۶۲۰م)	۳۰ محرم ۱۰۵۰ق (۲۲ می ۱۶۴۰م)	باوجود فاصله ده‌ساله میان دو نامه به‌دلیل کندی ارسال و دریافت مکاتبات در آن دوره- روابط تداوم داشته‌است.
انگیزه ارسال	پاسخ مثبت به درخواست لویی برای امنیت اتباع فرانسوی در ایران	قدردانی از اقدام شاه‌صفی و قول متقابل برای امنیت ایرانیان در فرانسه	محور مکتوبات رابطه بازرگانی و امنیت مسافران بوده‌است؛ نه اتحاد نظامی.
ساختار نامه	دارای رکن اشتیاق (آرزوی دیدار)	فاقد رکن اشتیاق	تفاوت در سبک نگارش نامه ممکن است به‌دلیل فرهنگی یا دیپلماتیک بوده باشد.

۱. شاردن در حدود سال ۱۶۶۴م/۱۰۷۴ق سفر نخستین خود را آغاز کرد و در دوره شاه‌عباس دوم و شاه‌سلیمان در ایران به‌صورت پیاپی سفر کرد و برای دوره‌های طولانی در شهرهای ایران و به‌ویژه در اصفهان سکونت کرد و سرانجام احتمالاً آخرین اقامت او در ایران در سال ۱۶۷۷م/۱۰۸۷ق به‌پایان رسید
(Emerson, 1991, <https://www.iranicaonline.org/articles/chardin-sir-john>).

ویژگی	مکتوب شاه‌صفی	مکتوب لویی سیزدهم	ملاحظات
لقب‌های مخاطب	خطاب به «لودویکس» با القاب کلی و مجلل فارسی	خطاب به شاه‌صفی با القاب خاص صفوی ابوالمظفر، معزالدوله، بهادرخان	کاتب فرانسویِ فارسی‌دان، با خلاقیت و آگاهی عمیق از فرهنگ درباری ایران، برای جلب احترام از این القاب استفاده کرده‌است.
حامل‌نامه	گابریل دو پاری با لقب عالی‌تبار «عمده‌الاکابر» للمسیحیه»	گابریل دو پاری با لقب ساده‌تر «فضیلت‌پناه پادری فری»	تفاوت در القاب، احتمالاً نشان‌دهنده جایگاه بالاتر این سفیر-کشیش از نگاه دربار ایران بوده‌است.
اشاره زبانی	استفاده از عبارت مقتدرانه «امر مُودیم و حکم عالی‌شأن کردیم»	استفاده از واژه مغولی «الکاء» (کشور) و پایان‌بندی با عبارت فروتنانه «امر اعلی»	پایان‌بندی نامه پادشاه فرانسه با «امر اعلی» (مخصوص خطاب زیردست به بالادست) نشان‌دهنده ادب و تواضع بسیار زیاد فرستنده است.
ارزش تاریخی	تأیید ادامه سیاست دوستی با فرانسه توسط شاه‌صفی	نخستین سند مستقیم از پاسخ پادشاه فرانسه به پادشاه صفوی	این اسناد نشان می‌دهند که روابط از مرحله اولیه به رابطه دیپلماتیک رسمی‌تر ارتقا یافته بوده‌است.
منع	رونوشت آموزشی در دانش‌نامه فارسی توسط کشیشان کلپوسن	رونوشت آموزشی در دانش‌نامه فارسی توسط کشیشان کلپوسن	دارای اصالت تاریخی به دلیل ذکر دقیق جزئیات تاریخی منطبق با دوره موردبحث

ادامه جدول ۱

مقایسه محتوایی دو مکتوب

۸. نتیجه

پژوهش حاضر با بهره‌گیری از روش تحلیل سندشناختی، به واکاوی دو مکتوب دیپلماتیک از دوره شاه‌صفی پرداخته‌است که در نسخه‌ای خطی با عنوان «دانش‌نامه فارسی» برجای مانده‌اند. یافته‌های تحقیق حاضر نشان داد که این مکتوبات، با وجود هدف آموزشی ظاهری نسخه حاضر، از اصالت تاریخی برخوردار هستند و گنجینه‌ای ارزشمند برای روشن‌سازی زوایای پنهان و اصلاح گاه‌شماری روابط ایران و فرانسه در میانه سده یازدهم هجری به‌شمار می‌روند.

هم‌چنین این اسناد به‌طور ملموس ثابت می‌کنند که روابط دیپلماتیک برقرار شده در عصر شاه‌عباس اول، در دوره جانشین او، شاه‌صفی، نه تنها قطع نشده‌است، بلکه تداوم یافته و نهادینه شده‌است. فاصله ده‌ساله بین دو نامه ۱۰۳۹ قمری با ۱۰۵۰ قمری و محتوای پاسخ‌گوبودن آنها، گواهی بر استمرار هدفتند و خلاف تصورات پیشین است. نامه لویی سیزدهم، به‌عنوان نخستین پاسخ مستقیم و مستند از سوی یک پادشاه فرانسه به پادشاه

صفوی، یافته‌ای منحصر به فرد است که جایگاه ایران را در کانون توجهات دیپلماتیک اروپای آن عصر نشان می‌دهد.

افزون‌براین، تحلیل محتوای دو نامه نشان می‌دهد که محور اصلی این مبادلات، برخلاف روابط با دیگر قدرت‌های اروپایی، اهداف اقتصادی و تأمین امنیت تجاری بوده‌است؛ نه تشکیل اتحادیه‌های نظامی ضد عثمانی. تأکید بر «رفاهیت خلق‌الله»، «فراغ بال» تجار و قول متقابل برای امنیت اتباع در «الکاء» (قلمرو) یکدیگر، گویای نقشه راهی است که برپایه منافع مشترک اقتصادی و ایجاد راه‌های امن تجاری بنیان نهاده شد.

دیگر اینکه بررسی ریزبینانه القاب، اصطلاحات و سبک نگارش به کاررفته، به خوبی عمق آگاهی فرهنگی نویسنده/کاتب فرانسوی از ادبیات دیپلماتیک و درباری ایران را آشکار می‌سازد. استفاده از واژه مغولی «الکاء» برای اشاره به قلمرو فرانسه، با ادبیات رایج جغرافیایی-سیاسی آن دوره در ایران تطابق کامل دارد. هم‌چنین، کاربرد عبارت فروتنانه «امر عالی» در پایان نامه لویی سیزدهم در مقابل عبارت آمرانه «امر نمودیم و حکم عالی‌شان کردیم» در نامه شاه‌صفی، سلسله‌مراتب قدرت و احترام دیپلماتیک حاکم بر این روابط را به شکلی بسیار ظریف و حرفه‌ای به تصویر می‌کشد.

افزون‌براین، این اسناد به وضوح نقش بی‌بدیل کشیشان کاپوسن، به ویژه گابریل دو پاری را نه فقط به عنوان مبلغان مذهبی، بلکه در مقام کارگزاران اصلی و واسطه‌های فرهنگی-دیپلماتیک به اثبات می‌رسانند. تفاوت در القاب اختصاص یافته به گابریل دو پاری («عمده الاکابر المسیحیه» از نگاه ایران در مقابل «فضیلت پناه پادری فری» از نگاه فرانسه) خود نشان‌دهنده جایگاه متفاوت و بسیار بالاتر این شخصیت در دستگاه حکومت صفوی است؛ بنابراین می‌توان گفت که این واسطه‌ها تنها پلی حامل پیام نبودند؛ بلکه بر محتوا و سبک نگارش پیام نیز تأثیر داشتند.

در نتیجه، این دو مکتوب را باید حلقه‌های مفقوده‌ای دانست که تصویر روابط ایران و فرانسه در دوره صفوی را کامل‌تر می‌کنند. آن‌ها سندی زنده از عزم دو امپراتوری برای گشودن راه‌های گفت‌وگو برپایه منافع اقتصادی متقابل و احترام فرهنگی هستند. پژوهش حاضر لزوم واکاوی بیشتر سایر متون مشابه برجای مانده از مبلغان مذهبی و نیز بازخوانی تاریخ دیپلماسی صفوی را با تمرکز بر نقش این نهادهای غیررسمی ولی بسیار اثرگذار بیش از پیش نمایان می‌سازد.

پیوست

تصویر دو مکتوب شاه‌صفی و لویی سیزدهم
 (دانش‌نامه فارسی، برگ‌های ۱۳۷، ب، ۱۳۹ الف)

اعلیحضرت پادشاه کیموان رفعت مشرفی نظرانت مریح
 صولت انساب کلاه ناهید عشرت عطار در بنت عمر
 صورت ستاره سپاه کردون بارگاه رفعت و معالی
 جای دلایر دستگاه اشکزدستان برتو مکان المصلح
 ابن السلطان ابن سلطان و الحاقان ابن الحاقان ابن الحاقان
 خلیفه امین و امان ابوالمظفر ابوالمنصور ابوالفتح یعنی برادر بخت
 برابری لودا و کیس را جهان جهان عرش اهلای و محبت و حکایت
 و اتحاد اطلاع در سال گذشته همواره خوانان حضور فایض
 المیزان علیجاه بوده و می‌باشیم نیل ملاقات کرامتی که تا اولی
 آرزوی است مقدر و محصل باد بختی اللدای بعد ما بر صبر میر
 مهر مویران حور شید کلاه پوشیده و مخفی تا آنکه درین وقت اعظام
 پادشاهی از جانب آن سلطان نیاه بدرگاه عرش استباه
 ما برزول نموده نامه آورد نمون نامه آن اخوت استباه را
 برآورد چنانست که مردم ما با کدود و جماعت شما با این طرف
 آمدند که نمایند چنانکه از آری و آسبسی از جانبین باستان
 عاید کردند و در فایض طوق الله حاصل کرده بنا برین مایه

۸
امروزه در حکم عالیشان کردیم که راه دران و پستخونانی شجاع
و حکام با در و اکتفا، قلمرو اتجاوت با مردم آن ملاذت
دائمی سکوت نماید و نوازغ باغی و اطمینان قلب تردد نمود
شود و درین وقت از جانب ما عمده المددکام بر سینه ما در می
بغایات پعیات شما نیز سرافراز و منکر کردیم و در کل با
تخته و دایمی بند بودیم و بیاید سریر علی مرسل در شتم
می باید که آن استلاده سیاه خورشید کلاه سخن اعتماد با در
دکور از صحیح دستهای پخته را اله معروض دارد قبول نمایند
در پیسته رسول و رسایل انقیاد باشد و هر که نه کار
و خدمتی که بود باشد استاره نماید تا به تقدیم رسیده بود
و این چند کلمه در تاریخ غرض شهرت از جانب
مرفوع است فی سنده ۳۰۹
حواشی نام
این دو کلمه در تاریخ شهر محرم الحرام سنده ۹۰
خدمت بدندان عالیحضرت حکومت و جلال دستگاه عالی
عرش بارگاه عدالت پناه محبت و مودت استاه خانان

خاقان نشان قیصر سیدگان پشمارا شکر ستاره چشم
 کیوان رفعت کردون منزلت آسمان محنت اسکندر
 بخت خورشید رحمت کالاً للتعاده دالجلاله الحشمه
 والشوکه والرفعه والذیته والمغز الامتثال ورجوع الی السلطان ابن
 السلطان ابن السلطان و الخاقان ابن الخاقان ابن الخاقان
 حلیفه اهن و امان شکر کش ایران بیه نوشوان ابوالمظفر
 مغزالدوله شاه منی صنوی بهادر خان خلد الله تعالی ملک اید
 امید که سب الهای بسیار و قز نهایی پشمارا سایه معدلت
 آن عالیقدر بر سر امتان احمد مختار و شیعیان حیدر کرار
 پاینده و تابنده دستام بهار دینی خدای بخون و پشیمان ثانیان
 معروض خادمان درگاه و معزبان بارگاه آن عالیجا و میگرداند
 که درینولا فضیلت پناه با داری فری جبرئیل باخانب ورود
 و نزول نمود و پیشکش و تحفه که ارسال داشته بودند گذرا ایند
 نامه قدسی نشان آن عالیجا را که از پیش داد مضمون کلمات
 محبت اسلوب آنرا آنرا احوت بنده سعادت بی نهایت عاقبت
 بی آخر نسبت ب مردم اینچنین نموده اند و حکم عدالت سعادت
 گردانند

۱۳۹
 ۱۳۹
 کرد اند و امر نموده اند که متر دین و حاملان اسفار بر
 و بجز نواغ نالی آمد و شد نمایند حقا و لغزت الله تعالی که ازین
 حکم عدالت نشان بغایت لغات سرور و زحمتناکیا
 و شادان کردیدیم و ما نیز در انکاء خود این امر را امری دانستیم
 می باید که آن عالی نشان پوسته مکاتبات در هر سالی
 باخانب مرسل و مبلغ دارد و هر گونه کاری و خدمت که نموده باشد
 رجوع نمایند تا در اینچانب به تقدیم رسایند شود
 غایت
 امره ۱

منبع

نسخه خطی

دانش نامه فارسی. کتابخانه ملی پاریس، بخش نسخ خطی، مجموعه نسخ فارسی، نسخه شماره ۱۴۳.

کتاب

اسکندر بیگ ترکمان. (۱۳۸۲). *تاریخ عالم آرای عباسی*. (ج ۳). (ایرج افشار، مصحح). تهران: امیرکبیر.
اسناد پادریان کرملی: بازمانده از عصر شاه عباس صفوی. (۱۳۸۳). (منوچهر ستوده، مصحح). تهران: میراث مکتوب.

برازش، محمدحسین. (۱۳۹۲). *روابط سیاسی-دیپلماتیک ایران و جهان در عهد صفویه*. تهران: امیرکبیر.
تاورنیه، ژان باپتیست. (۱۳۶۳). *سفرنامه تاورنیه*. (ابوتراب نوری، مترجم). تهران: کتابخانه سنایی و کتاب فروشی تأیید اصفهان.

ثواقب، جهان بخش. (۱۳۸۰). *تاریخ نگاری عصر صفویه و شناخت منابع و مأخذ*. شیراز: نوید شیراز.
حدیدی، جواد. (۱۳۷۳). *از سعدی تا آراگون: تأثیر ادبیات فارسی در ادبیات فرانسه*. تهران: نشر دانشگاهی
ریشارد، فرانسیس. (۱۳۸۳). «چند سند چاپ نشده درباره امتیازهایی که شاهان صفوی برای مبلغان کاتولیک قائل شدند». (ع. روحبخشان، مترجم). چاپ شده در کتاب: *اسناد پادریان کرملی بازمانده از عصر شاه عباس صفوی*. (منوچهر ستوده، مصحح). تهران: میراث مکتوب.

شاردن، ژان. (۱۳۷۲). *سفرنامه شاردن*. (ج ۱). (اقبال یغمایی، مترجم). تهران: توس.
شرلی، آنتونی. (۱۳۸۷). *سفرنامه برادران شرلی*. (آوانس، مترجم؛ علی دهباشی، کوشش گر). تهران: نگاه.
شوستر والسر، سبیللا. (۱۳۶۴). *ایران صفوی از دیدگاه سفرنامه‌های اروپائیان: پژوهشی در روابط سیاسی و اقتصادی ایران* (۱۷۲۲-۱۵۰۲). (غلامرضا ورهرام، مترجم). تهران: امیرکبیر.

شیخ‌الحکمایی، عمادالدین. (۱۳۹۹). *تحول در آداب کتابت و ترسل*. تهران: بنیاد موقوفات محمود افشار.
قائم‌مقامی، سیف‌الدین. (۱۳۴۹). *تاریخ روابط معنوی و سیاسی ایران و فرانسه*. تهران: دانشگاه تهران.
کوپریلی، فواد. (۱۳۷۷). «بهادرخان». چاپ شده در کتاب: *دانش نامه جهان اسلام*. (غلام‌علی حداد عادل، ناظر). تهران: بنیاد دائرةالمعارف اسلامی، ج ۴، صص ۶۸۴-۶۸۶.
منشی قمی، احمدبن حسین. (۱۳۸۳). *خلاصه التواریخ*. (ج ۱). (احسان اشراقی، مصحح). تهران: دانشگاه تهران.

مهدوی، عبدالرضا (هوشنگ). (۱۳۵۵). *تاریخ روابط خارجی ایران: از ابتدای دوران صفویه تا پایان جنگ جهانی دوم (۱۵۰۰-۱۹۴۵م)*. تهران: کتاب‌های سیمیرغ.

میراحمدی، مریم. (۱۳۶۹). *دین و دولت در عصر صفوی*. تهران: امیرکبیر.

نوابی، داود. (۱۳۶۳). *تاریخچه ترجمه فرانسه به فارسی در ایران از آغاز تا کنون*. تهران: کاویان.

نوایی، عبدالحسین. (۱۳۶۳). *اسناد و مکاتبات سیاسی ایران از سال ۱۱۰۵ تا ۱۱۳۵ ق.* تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.

نوایی، عبدالحسین. (۱۳۷۲). *روابط سیاسی ایران و اروپا در عصر صفوی.* تهران: ویسمن.

مقاله

افکاری، فریبا. (۱۳۸۴). «*دانش‌نامه فارسی: اثر مؤلفی ناشناخته از مبلغان یسوعی ساکن اصفهان (سده ۱۱)*». *نامه بهارستان*، سال ۶، ش ۱ و ۲، تابستان و زمستان، صص ۵-۱۲.

Latin Resources

- Calmard, Jean. (2000). "FRANCE ii. RELATIONS WITH PERSIA TO 1789". *Encyclopædia Iranica*, Vol X, Fasc 2, pp 127-131, available online at <http://www.iranicaonline.org/articles/france-ii> (accessed on 31 January 2012).
- Doerfer, Gerhard. (1963). *Turkischen und Mongolische Elemente im Neupersischen: Band I, Die Mongolische Elemente im Neupersischen*. Wiesbaden: Frantz Steiner Verlage GMBH.
- du Mans, Raphaël. (1890). *Estat de la Perse en 1660*. (Schefer, E, Editor). Paris: Leroux.
- Emerson, John. (1991). "CHARDIN, Sir JOHN". *Encyclopedia Iranica*, Vol V, Fasc 4, pp 369-377, available online at <https://www.iranicaonline.org/articles/chardin-sir-john/> (accessed on 10 June 2013).
- Lockhart, Laurence. (1986). "European contact with persia. 1350-1736". *The Cambridge History of Iran, Vol. 6: The Timurid and Safavid Periods*. (Peter Jackson, Editor). Cambridge: Cambridge University Press, pp 373-411.
- Mojtabā'ī, Faṭḥ-Allāh. (2002). "Correspondence, ii. In Islamic Persia". *Encyclopedia Iranica*. New York, Bibliotheca Persica Press, 2002, Vol VI, Fasc 3, pp 290-293. available online at <https://www.iranicaonline.org/articles/correspondence-ii> (accessed on 13 August 2013).
- Mokhberi, Susan Marie. (2019). *The Persian Mirror: French Reflections of the Safavid Empire in Early Modern France*. New york: Oxford University Press.
- Pacifique de Provins. (1631). *Relation du voyage de Perse, fait par le R. P. Pacifique de Provins predicateur capuchin*. Paris: chez Nicolas & Jean de La Coste.

- Paul, Jürgen. (1998). "Enšā". *Encyclopedia of Iranica*. Vol VIII, Fasc 5, pp 455-457. California: Mazda publishers. also: online edition, available at: <https://www.iranicaonline.org/articles/ensa> (accessed on 26 April 2013).
- Rajabzadeh, Hashem. (1993). "Correspondence, iii. Forms of opening and closing, address, and signature". *Encyclopedia Iranica*. New York, Bibliotheca Persica Press, 2002, Vol VI, Fasc 3, pp 293-298, available online at: <https://www.iranicaonline.org/articles/correspondence-iii> (accessed on 13 August 2013).
- Richard, Francis. (1989). *Catalogue des Manuscrits Persian: Ancien fonds*. Volume 1. *Paris*: Bibliothèque nationale.
- Richard, Francis. (1990). "CAPUCHINS IN PERSIA". *Encyclopædia Iranica*, Vol IV, Fasc 7, pp 786-788, available online at: <https://www.iranicaonline.org/articles/capuchins-in-persia/> (accessed on 15 June 2015).
- Tavernier, Jean-Baptiste. (1676). *Les six voyages de Jean-Baptiste Tavernier, Ecuyer Baron d'Aubonne, qu'il a fait en Turquie, en Perse, et aux Indes ...* Paris: chez Gervais Clouzier et Claude Barbin.
- Touzard, Anne-Marie. (2016). "FRANCE vii. FRENCH TRAVELERS IN PERSIA, 1600-1730". *Encyclopaedia Iranica*. online edition, available at: <http://www.iranicaonline.org/articles/france-vii-french-travelers-in-persia-1600-1730> (accessed on 30 December 2012).

English Translation of References

Manuscripts

"Daneš-nāme-ye Fārsi" (Persian Encyclopedia). Ketāb-xāneh-ye Melli-ye Pāris (Bibliothèque Nationale de France), Baxš-e Nosax-e Xatti (Department of Manuscripts), Majmu'e-ye Nosax-e Fārsi (Persian Manuscripts Collection), Manuscript no. 143.

Books

"*Asnād-e Pāderiyān Karmeli: Bāzmāndeh az 'Asr-e Šāh 'Abbās-e Safavi'*" (Remained documents of carmilita padres since the age of Shah Abbas Safavi). (1383/2004). Edited by Manouchehr Sotudeh. Tehran: Mirās-e Maktub. [In Persian]

- Barazesh, Mohammad Hossein. (1392/2013). *“Ravābet-e siyāsi-diplomātik-e Irān va Jahān dar ‘Ahd-e Safavieh”* (The political-diplomatic relations of Iran and the world in the Safavid era). Tehran: Amir Kabir. [In Persian]
- Chardin, Jean. (1372/1993). *“Safar-nāme-ye Šārden”* (Voyages en Perse) [Trips in Iran]. (vol. 4). Translated by Eghbal Yaghmayi. Tehran: Tus. [Persian]
- Doerfer, Gerhard. (1963). *Turkischen und Mongolische Elemente im Neupersischen: Band I, Die Mongolische Elemente im Neupersischen*. Wiesbaden: Frantz Steiner Verlage GMBH.
- du Mans, Raphaël. (1890). *Estat de la Perse en 1660*. (Schefer, E, Editor). Paris: Leroux.
- Eskandar Beig Torkaman. (1382/2003). *“Tārix-e ‘Ālam-ārā-ye ‘Abbāsi”* (History of Alam Aray Abbasi). (Edited by Iraj Afshar. Tehran: Amir Kabir. [In Persian]
- Ghaemmaghami, Seif Al-Din. (1349/1970). *“Tārix-e Ravābet-e Ma‘navi va Siyāsi-e Irān va Farānseh”* (The history of the spiritual and political relations of Iran and France). Tehran: Dānešgāh-e Tehrān (University of Tehran). [In Persian]
- Hadidi, Javad. (1373/1994). *“Az Sa’di tā Arāgon: Ta’sir-e adabiyāt-e Fārsi dar adabiyāt-e Farānseh”* (From Sādi to Aragon: The influence of Persian literature on French literature). Tehran: Našr-e Dānešgāhi. [In Persian]
- Mahdavi, Abdolreza (Hooshang). (1355/1976). *“Tārix-e ravābet-e xāreji-e Irān: az ebtedā-ye dourān-e Safavieh tā pāyān-e Jang-e Jahāni-ye Dovvom (1500-1945 AD)”* (The history of Iran’s foreign relations: From the beginning of the Safavid era to the end of World War II [1500-1945 AD]). Tehran: Ketāb-hā-ye Simorq. [In Persian]
- Mirahmadi, Maryam. (1369/1990). *“Din va dowlat dar ‘asr-e Safavi”* (Religion and state in the Safavid era). Tehran: Amir Kabir. [In Persian]
- Mokhberi, Susan Marie. (2019). *The Persian Mirror: French Reflections of the Safavid Empire in Early Modern France*. New York: Oxford University Press.
- Monshi Qomi, Ahmad Ibn Hossein. (1383/2004). *“Xolāsat-ot-tavārix”* (Summary of histories) (vol. 1). Edited by Ehsan Eshraqi. Tehran: Dānešgāh-e Tehran (University of Tehran). [In Persian]

- Navayi, Abdolhossein. (1363/1984). "*Asnād va mokātebāt-e siyāsi-e Irān az sāl-e 1105 tā 1135 AH*" (Iran's political documents and correspondence from the year 1105 to 1135 AH). Tehran: Mo'assese-ye Motāle'āt va Tahqiqāt-e Farhangi (Institute for Cultural, Social and Civilization Studies) (ISCS). [In Persian]
- Navayi, Abdolhossein. (1372/1993). "*Ravābet-e siyāsi-e Irān va Orupā dar 'asr-e Safavi*" (Political relations of Iran and Europe in the Safavid era). Tehran: Visman. [In Persian]
- Navvabi, Davoud. (1363/1984). "*Tārixçe-ye tarjome-ye Farānseh beh Fārsi dar Irān az āqāz tā konun*" (A short history of translation from French to Persian in Iran from the beginning until now). Tehran: Kaviyān. [In Persian]
- Pacifique de Provins. (1631). *Relation du voyage de Perse, fait par le R. P. Pacifique de Provins predicateur capuchin*. Paris: chez Nicolas & Jean de La Coste.
- Richard, Francis. (1989). *Catalogue des manuscrits Persians: Ancien fonds. Volume 1*. Paris: Bibliothèque nationale.
- Savagheb, Jahanbakhsh. (1380/2001). "*Tārix-negāri-e 'asr-e Safavih va šenāxt-e manābe' va ma'āhez*" (Historiography of the Safavid era and the recognition of sources and references). Shiraz: Navid-e Širāz. [In Persian]
- Schuster-Wālsler, Sibylla. (1364/1985). "*Irān-e Safavi az didgāh-e safarnāme-hā-ye Orupāeeyān: Pažuheš-i dar Ravābet-e Siyāsi va Eqtešādi-ye Irān (1502-1722)*" (Safavid Iran from the perspective of European travelogues: A study of Iran's political and economic relations [1502-1722]). Translated by Gholam Reza Varahram. Tehran: Amir Kabir. [In Persian]
- Sheikh Al-Hokamayi, Emād Al-Din. (1399/2020). "*Tahavvol dar ādāb-e ketābat va tarassol*" (Evolution in the arts of calligraphy and correspondence). Tehran: Bonyād-e Mowqufāt-e Mahmud Afšār (Dr. Mahmoud Afshar Foundation). [In Persian]
- Sherley, Anthony. (1387/2008). "*Safarnāme-ye Barādarān-e Šerli*" (Relation of travels into Persia). Translated by Avanes. Edited by Ali Dehbashi. Tehran: Negāh. [In Persian]

- Tavernier, Jean Baptiste. (1363/1984). “*Safarnāme-ye Tāvernier*” (Les six voyages) [The six trips]. Translated by Abutorab Nuri. Tehran: Ketāb-xāne-ye Sanāyi va Ketāb-foruši-ye Tāyid-e Esfahān. [In Persian]
- Tavernier, Jean-Baptiste. (1676). *Les six voyages de Jean-Baptiste Tavernier, Ecuyer Baron d’Aubonne, qu’il a fait en Turquie, en Perse, et aux Indes* Paris: chez Gervais Clouzier et Claude Barbin

Articles

- Afkari, Fariba. (1384/2005). “Dānešnāmeḥ-ye Fārsi: Asar-e mo’allefi nā-šenāxteh az moballeqān-e Yasu’ee sāken-e Esfahān (Sadeh-ye 11)” (The Persian encyclopaedia: An anonymous work by Jesuit missionaries residing in Isfahan [11th century AH/17th century AD]). *Nāme-ye Bahārestān*, Year 6, issue no. 1 & 2, Summer & Winter, pp. 5-12. [In Persian]
- Calmard, Jean. (2000). “FRANCE ii. RELATIONS WITH PERSIA TO 1789”. *Encyclopaedia Iranica*, Vol X, Fasc 2, pp 127-131, available online at <http://www.iranicaonline.org/articles/france-ii> (accessed on 31 January 2012).
- Emerson, John. (1991). “CHARDIN, Sir JOHN”. *Encyclopaedia Iranica*, Vol V, Fasc 4, pp 369-377, available online at <https://www.iranicaonline.org/articles/chardin-sir-john/> (accessed on 10 June 2013).
- Köprülü, Fuat. (1377/1998). “Bahādorxān”. In: “*Dānešnāme-ye Jahān-e Eslām*” (Encyclopaedia of the Islamic World) (vol. 4, pp. 684-686). Supervised by Gholam Ali Haddad Adel. Tehran: Bonyād-e Dāyeratolma’āref-e Eslāmi (The Encyclopaedia Islamica Foundation). [In Persian]
- Lockhart, Laurence. (1986). “European contact with Persia. 1350-1736”. *The Cambridge History of Iran, Vol. 6: The Timurid and Safavid Periods*. (Peter Jackson, Editor). Cambridge: Cambridge University Press, pp 373-411.
- Mojtabā’ī, Faṭḥ-Allāh. (2002). “Correspondence, ii. In Islamic Persia”. *Encyclopaedia Iranica*. New York, Bibliotheca Persica Press, 2002, Vol VI, Fasc 3, pp 290-293. available online at <https://www.iranicaonline.org/articles/correspondence-ii> (accessed on 13 August 2013).

- Paul, Jürgen. (1998). "Enšā". *Encyclopædia of Iranica*. Vol VIII, Fasc 5, pp 455-457. California: Mazda publishers. also: online edition, available at: <https://www.iranicaonline.org/articles/ensa> (accessed on 26 April 2013).
- Rajabzadeh, Hashem. (1993). "Correspondence, iii. Forms of opening and closing, address, and signature". *Encyclopædia Iranica*. New York, Bibliotheca Persica Press, 2002, Vol VI, Fasc 3, pp 293-298, available online at: <https://www.iranicaonline.org/articles/correspondence-iii> (accessed on 13 August 2013).
- Richard, Francis. (1383/2004). "Čand sanad-e čāp-našodeh darbāre-ye emtiyāz-hāyi ke šāhān-e Safavi barāye moballeqān-e kātolik qāel šodand" (Several unpublished documents concerning the privileges granted by the Safavid kings to Catholic missionaries). Translated by A. Rouhbakhshan. In: "*Asnād-e Pāderiyān-e Karmeli Bāzmāndeh az 'Asr-e Šāh 'Abbās-e Safavi*" (Remained documents of carmilita padres since the age of Shah Abbas Safavi). Edited by Manouchehr Sotudeh. Tehran: Mirās-e Maktub. [In Persian]
- Richard, Francis. (1990). "CAPUCHINS IN PERSIA". *Encyclopædia Iranica*, Vol IV, Fasc 7, pp 786-788, available online at: <https://www.iranicaonline.org/articles/capuchins-in-persia/> (accessed on 15 June 2015).
- Touzard, Anne-Marie. (2016). "FRANCE vii. FRENCH TRAVELERS IN PERSIA, 1600-1730". *Encyclopaedia Iranica*. online edition, available at: <http://www.iranicaonline.org/articles/france-vii-french-travelers-in-persia-1600-1730> (accessed on 30 December 2012).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

